

Handreiking kijkwijzers taalgericht vakonderwijs

Handreiking kijkwijzers taalgericht vakonderwijs

September 2022

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2022 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs:

Anke Herder en Jocelijn Pleumeekers

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN

1.8042.846

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Doel en doelgroep	6
3. Opzet van het instrument	8
4. De observatiecategorïeën toegelicht	10
5. Gebruik van het instrumentarium	16
Bronnen	18
Bijlage 1 – Leden Platform Taalgericht Vakonderwijs	19
Bijlage 2 – Kijkwijzer Leren met taalsteun	21
Bijlage 3 – Kijkwijzer Leren in interactie	23
Bijlage 4 – Kijkwijzer Leren in context	25
Bijlage 5 – Quickscan Taalgericht vakonderwijs	27

1. Inleiding

De inhouden van de kijkwijzers taalgericht vakonderwijs geven handen en voeten aan taalgericht vakonderwijs. Inzet van taalgericht vakonderwijs stimuleert dat leerlingen gemotiveerder vakinhouden leren en tegelijk hun taalvaardigheid verbeteren. Leraren kunnen dit faciliteren en ondersteunen door bewust aandacht te hebben voor leren met *taalsteun*, leren in *interactie* en leren in *context*. Deze drie pijlers van taalgericht vakonderwijs zijn geconcretiseerd aan de hand van drie kijkwijzers en een quickscan waarin de voornaamste elementen van de kijkwijzers zijn opgenomen. In deze handreiking geven we informatie over de opzet en het gebruik van dit instrumentarium.

De titels van de kijkwijzers sluiten aan bij de hoofdstuktitels in de nieuwste editie van het Handboek taalgericht vakonderwijs (Hajer & Meestringa, 2020). Ook de volgorde van de set kijkwijzers is in overeenstemming met de opbouw van het handboek. De titels van de kijkwijzers zijn:

- Leren met taalsteun
- Leren in interactie
- Leren in context

De drie aspecten van taalgericht vakonderwijs zijn gecombineerd in het vierde instrument:

- Quickscan Taalgericht vakonderwijs.

De quickscan en kijkwijzers zijn qua vorm en inhoud gebaseerd op de eerste versies van het instrumentarium¹, op het rapport De Taalcompetente Leraar (Vanhooren & Wulftange, 2020) en op de vragen voor zelfevaluatie in het Handboek taalgericht vakonderwijs (Hajer & Meestringa, 2020). Dit handboek biedt talrijke voorbeelden van hoe leraren aandacht kunnen besteden aan de rol

---

¹ Voor het huidige instrumentarium zijn de oorspronkelijke kijkwijzers *Vakinhoud en context*, *Taalsteun* en *Interactie* (SLO/Platform Taalgericht Vakonderwijs, 2006) herzien. De conceptversies zijn op twee momenten (juni en oktober 2021) besproken met de leden van het landelijke Platform Taalgericht Vakonderwijs (zie bijlage 1). Hierna heeft er nog een schriftelijke feedbackronde plaatsgevonden (juni 2022) voor deze handreiking en de instrumenten.

van taal in hun vak. Voor uitgebreide, verdiepende informatie bij deze handreiking verwijzen we dan ook graag naar dit handboek.

In het tweede hoofdstuk van deze handreiking wordt verder ingegaan op de doelstelling van de instrumenten en de manier waarop dit ingezet kan worden. Het derde hoofdstuk beschrijft de opzet van het instrumentarium en vervolgens gaan we in het vierde hoofdstuk in op de inhoud van de verschillende kijkwijzers aan de hand van de categorieën met observatiepunten. Hierbij staat telkens één pijler van taalgericht vakonderwijs centraal. Tot slot geeft het vijfde hoofdstuk informatie over het interpreteren van de uitkomsten en een mogelijk vervolg met de resultaten van de observaties.

2. Doel en doelgroep

De kijkwijzers voor taalgericht vakonderwijs dienen twee doelen en kennen daarmee twee doelgroepen: ondersteuning voor de ontwikkeling van taalgericht vakonderwijs in scholen voor voortgezet onderwijs en oefenmateriaal in trainingen of opleidingen om cursisten/studenten te laten oefenen met deze didactiek.

Taalbeleidsontwikkeling

De quickscan en kijkwijzers voor taalgericht vakonderwijs kunnen door een taalcoördinator worden gebruikt in het kader van taalbeleidsontwikkeling. Door het instrumentarium bijvoorbeeld te gebruiken als ondersteuning bij het gericht observeren en analyseren van vaklessen, kan het ingezet worden voor de (verdere) ontwikkeling en implementatie van taalgericht vakonderwijs. De quickscan kan hierbij ingezet worden als screeningsinstrument bij de start van een implementatietraject. Vervolgens kunnen met behulp van de drie kijkwijzers de afzonderlijke pijlers van taalgericht vakonderwijs nauwkeurig geobserveerd en geanalyseerd worden.

Het instrumentarium heeft in deze context indirect een preventieve functie (voorkomen van achterblijven of uitval van leerlingen) en een stimulerende functie (verbeteren van leerresultaten). Het is nadrukkelijk niet de bedoeling dat leraren worden beoordeeld met de kijkwijzers; ze dienen als startpunt voor gesprekken over taalgericht vakonderwijs en professionalisering op dit gebied. Hoewel het instrumentarium bedoeld is ter ondersteuning van lesobservaties van een collega, kan het ook gebruikt worden voor zelfreflectie.

Scholing en training

Begeleiders en opleiders kunnen de quickscan en kijkwijzers inzetten om de didactische vaardigheden met betrekking tot taalgericht vakonderwijs van teams of leraren (in opleiding) in kaart te brengen, om in de ondersteuning beter aan te sluiten bij de professionele ontwikkeling van de individuele leraar. De kijkwijzers bieden richtpunten voor gesprekken met leraren over de mate waarin hun lessen taalgericht zijn en aanknopingspunten voor de verbetering van deze lessen. Daarnaast kunnen de kijkwijzers ingezet worden in verschillende lerarenopleidingen om te werken aan begripsvorming rondom taalgericht vakonderwijs. Je kunt ook videofragmenten gebruiken van de website van [LEONED](#). Deze tonen verschillende lessituaties, waarin observatiecategorieën uit de kijkwijzers waarneembaar zijn, en kunnen inzicht geven in wat met de verschillende observatiepunten wordt bedoeld.

Leraren (in opleiding) kunnen de quickscan en kijkwijzers ook inzetten bij collegiale intervisie. Het instrument kan een startpunt zijn voor gesprekken tussen collega's over de taalgerichtheid van vaklessen. Studenten kunnen de kijkwijzers gebruiken voor zelfreflectie.

De observatiepunten in het instrumentarium zijn zo gekozen en geformuleerd dat ze bij gebruik een zo betrouwbaar mogelijk resultaat opleveren. Bij de ontwikkeling van het oorspronkelijke instrumentarium (SLO/Platform Taalgericht Vakonderwijs, 2006) zijn daarvoor experts en toekomstige gebruikers betrokken: leraren, opleiders, begeleiders en studenten. Met deze respondenten zijn in verschillende sessies - tijdens conferenties voor leraren en nascholers, op instellingen voor schoolbegeleiding en in werkcolleges aan de universiteit en hogeschool - de kijkwijzers beproefd en besproken, mede aan de hand van videofragmenten. Formuleringen zijn bijgesteld wanneer ze verschillend werden geïnterpreteerd of als er veel discussie over was. Het resultaat is een zo helder en eenduidig mogelijke formulering en categorisering.

3. Opzet van het instrument

Het instrumentarium bestaat uit één quickscan en drie kijkwijzers. De observatiepunten in het instrumentarium zijn gebaseerd op de pijlers van taalgericht vakonderwijs, die naar voren komen in de definitie: "taalgericht vakonderwijs is vakonderwijs waarin relevante vaktaaldoelen expliciet zijn geformuleerd. Vak- en vaktaaldoelen worden samen ontwikkeld in onderwijs dat gerichte taalsteun biedt, vol interactiemogelijkheden zit en contextrijk is" (Hajer & Meestringa, 2020, p. 17). Hieronder worden deze pijlers kort toegelicht. Voor uitgebreidere informatie verwijzen we naar het handboek.

Taalsteun

Taalsteun betreft steun bij het begrijpen en produceren van taal. Taalsteun kan op diverse manieren geboden worden: steun bij teksten en nieuwe woorden, steun bij het zelf praten en schrijven en soms steun in de vorm van taallesses, zoals taaloefeningen rondom nieuwe formuleringen in vaktaal. Taalsteun nodigt de leerling uit om meer taal te gaan gebruiken.

Interactiemogelijkheden

Leren is een interactief proces: kennis komt tot stand doordat je er met anderen over praat. Het actief gebruiken van de taal stimuleert daarnaast de taalontwikkeling. Daarom moeten leerlingen in de klas de gelegenheid krijgen voor talige inbreng: mondelinge en schriftelijke taalproductie (gesprekken en schrijven). De leraar heeft hierbij een stimulerende functie. Enerzijds door het gesprek op gang te brengen, te begeleiden en te reageren op de inbreng van leerlingen. Anderzijds door veel gelegenheid voor gesprekken tussen leerlingen onderling te creëren (samenwerkend leren) en dit goed te begeleiden.

Contextrijk vakonderwijs

Contexten geven betekenis aan het leerproces: de leerling kan zich een beeld vormen van de situatie waarin vakinhouden worden aangeboden. Het is nodig de context te verkennen, want de gebruikte contexten zijn niet aan iedereen bekend. Daarnaast is het van belang dat de leraar de talige aspecten van de context toegankelijk maakt voor de leerlingen: zowel van het schriftelijke taalaanbod als het mondelinge taalaanbod (wat de leraar zegt, maar ook audiovisuele middelen).

Voor elke pijler is een aparte kijkwijzer ontwikkeld. De quickscan biedt een verkort overzicht van deze drie pijlers (en daarmee van de drie kijkwijzers),

bedoeld om snel een globaal beeld te krijgen van de mate waarin sprake is van taalgericht vakonderwijs in een les. De globale indruk die uit de quickscan naar voren komt, kan vervolgens de aanleiding vormen om een bepaald onderdeel nader te observeren. Voor een nadere analyse kunnen de overige drie kijkwijzers worden ingezet.

De kijkwijzers bestaan uit verschillende onderdelen. In het volgende hoofdstuk worden deze nader toegelicht.

4. De observatiecategorieën toegelicht

De observatiepunten zijn omschreven in termen van observeerbaar handelen. Wat doet de leraar? Wat zegt de leraar? Deze observatiepunten zijn per kijkwijzer geordend in een aantal categorieën. Hieronder worden deze categorieën toegelicht.

Kijkwijzer 1 - Leren met taalsteun

Deze kijkwijzer is te vinden in bijlage 2.

Vaktaaldoelen

In de categorie *Vaktaaldoelen* wordt geregistreerd op welke wijze de leraar aandacht geeft aan taaldoelen in de context van het vak. De taal die tijdens vaklessen gebruikt wordt, verschilt van de alledaagse taal die leerlingen van thuis uit mee krijgen (Hajer & Meestringa, 2020). Tijdens een vakles denken, spreken en schrijven we immers op een meer abstracte manier over verschillende onderwerpen, processen, etc. Om het taalgebruik in vaklessen te kunnen begrijpen en produceren, hebben leerlingen vaktaal en algemene schooltaal nodig. Van dagelijkse algemene taalvaardigheid (DAT) naar cognitief academische taalvaardigheid (CAT) is een geleidelijk en langdurig proces (zie kader voor een toelichting op DAT en CAT). Daarom is het belangrijk dat leerlingen voorafgaand aan de les(senreeks) inzicht hebben in de vaktaaldoelen; Welke cognitieve abstracte vaktaal is nodig om de inhoudelijke doelen van het vak te behalen? Door het benoemen van de vaktaaldoelen als steeds terugkerend onderdeel binnen een duidelijke structuur van de les(senreeks) en/of taak, weten leerlingen welke taal (bijvoorbeeld vaktaal en leerteksten) aan bod zal komen. Dit biedt kansen om de voorkennis te activeren, waardoor nieuwe taal beter beklijft, en voor (zelf)reflectie op de taaldoelen aan het eind van de les(senreeks).

DAT en CAT

Taalgebruik hangt af van de sociale context en die is bepalend voor onder meer keuzes in woordenschat en mate van formaliteit. Binnen taalgericht vakonderwijs is het onderscheid tussen DAT (dagelijkse algemene taalvaardigheid) en CAT (cognitief abstracte of academische taalvaardigheid) relevant. CAT wordt ook wel schoolse taalvaardigheid genoemd en is "de vaardigheid taal op een abstract niveau te gebruiken, om zo in een schoolse context nieuwe informatie te kunnen verwerven en verwerken. Schools taalgebruik onderscheidt zich van alledaags taalgebruik door minder concrete contextuele steun, hogere cognitieve complexiteit en hogere waardering voor schriftelijk taalgebruik" (Hajer en Meestringa, 2020, p.28). De begrippen DAT en CAT zijn afkomstig van Cummins (1979) en in Nederlands geïntroduceerd door Appel (1984).

Zorgen voor begrijpelijk taalgebruik

In de categorie *Begrijpelijk taalgebruik* wordt geregistreerd op welke wijze de leraar het taalaanbod begrijpelijk maakt voor leerlingen. Het is aannemelijk dat leerlingen aan het begin van een les(senreeks) nog niet beschikken over de juiste (vak)taal om de les inhoudelijk te kunnen begrijpen. Het is aan de leraar deze taal op een begrijpelijke manier aan te bieden. Dit kan bijvoorbeeld door het talige aanbod te visualiseren en expliciete aandacht te besteden aan het aanleren van nieuwe school- en vaktaalwoorden, maar ook door het taalgebruik tijdens de instructie af te stemmen, rustig en duidelijk te spreken en leerlingen te vragen na te vertellen wat er besproken is. Naast het auditieve aanbod, moet er ook aandacht zijn voor het geschreven aanbod. Leerlingen hebben ondersteuning nodig bij het halen van informatie uit teksten. Het stellen van een leesdoel en richtvragen en het toepassen van modeling zijn hierbij belangrijke didactische vaardigheden.

Feedback op taalgebruik (interactieve taalsteun)

In de categorie *Feedback op taalgebruik* wordt geregistreerd hoe de leraar feedback geeft op taaluitingen van leerlingen. Leren is een sociaal proces en vindt plaats in interactie. Om deel te nemen aan de sociale interactie heb je taal nodig en omgekeerd ontwikkelt je taalvaardigheid zich door de taal actief te gebruiken. Feedback op mondeling taalgebruik is voor deze ontwikkeling essentieel en dan met name feedback op de vorm, want hiermee worden de formuleervaardigheden van de leerlingen vergroot. Wanneer we spreken over feedback op mondeling taalgebruik, onderscheiden we verschillende vormen van feedback: bevestigend, verhelderend en verbeterend. De leraar geeft de feedback door bijvoorbeeld aanvullende vragen te stellen, te reageren op non-verbale communicatie of uitingen van leerlingen te herformuleren. Interactieve taalsteun kan ook de ontwikkeling van leerlingen van dagelijks algemeen taalgebruik (DAT) naar meer cognitief academisch taalgebruik (CAT; zie kader) stimuleren.

Ondersteuning bij taaltaken (geplande taalsteun)

In de categorie *Ondersteuning bij taaltaken* wordt geregistreerd hoe de leraar ondersteuning biedt bij taaltaken. Het aanbieden van mondelinge en schriftelijke taaltaken draagt bij aan de ontwikkeling van school- en vaktaal. Taaltaken zijn bijvoorbeeld het lezen van teksten, het schrijven van een verslag of rapportage of het geven van een mondelinge presentatie of verslag. Daarbij is het van belang de juiste ondersteuning te bieden en de leerlingen te begeleiden bij het verwerven van school- en vaktaal. De leraar kan dit doen door hulpmiddelen aan te bieden, bijvoorbeeld leeswijzers, woordenlijsten, schrijfkaders, sleutelschema's en vraag-antwoordpatronen (voorbeeldformuleringen).

Daarnaast is het belangrijk dat de leraar aandacht schenkt aan de taakaanpak. Leerlingen krijgen tijdens de taallessen taalleerstrategieën aangereikt, die tijdens de vaklessen ingezet kunnen worden).

Hulp bij taal

In de categorie *Hulp bij taal* wordt geregistreerd op welke wijze de leraar hulp biedt bij taaluitingen en -begrip. Een voorwaarde voor een optimale taalontwikkeling is het bieden van adaptieve taalondersteuning (scaffolding). De leraar zal moeten differentiëren naar de verschillende taalbehoeften van de individuele leerling. Denk aan afstemming in mondelinge en schriftelijke instructies en het aanreiken van passende feedback en hulpmiddelen zoals hierboven beschreven. Ook is het nodig dat de leraar oog heeft voor de ondersteuning van tweedetaalverwervers. Zo kan de leraar bijvoorbeeld de ruimte bieden om onderwerpen eerst in de moedertaal te verkennen, om het vervolgens in het Nederlands voor te bereiden. Ook kan de leraar kernbegrippen in verschillende talen aanbieden.

Kijkwijzer 2 - Leren in interactie

Deze kijkwijzer is te vinden in bijlage 3.

Vragen stellen

In de categorie *Vragen stellen* wordt geregistreerd op welke wijze de leraar vragen stelt aan de leerlingen. Door met elkaar in gesprek te gaan, ontwikkelen leerlingen onder andere ideeën en begrippen, bedenken ze samen oplossingen en wisselen ze informatie uit. Daarnaast verschaffen gesprekken tussen de leraar en de leerling(en) zicht op de redenering en formulering van de leerling(en). Om dichterbij de kern van de vakinhoud te komen en meer taal uit te lokken, kan de leraar doorvragen. Hierbij kunnen verschillende soorten vragen gesteld worden, namelijk:

- vragen naar beschrijving → vragen naar kenmerken, plaats, naam, tijdstip en waarneming;
- ordenende vragen → vragen naar verloop, overeenkomst, verschil;
- verklarende vragen → vragen naar oorzaak, reden, gevolg, middel, doel;
- evaluerende vragen → vragen naar mening, gevoelens, voorspelling, conclusie.

Het is daarbij belangrijk om open vragen en echte vragen te stellen. Open vragen zijn vragen waarop een uitgebreid antwoord gegeven moet worden, bijvoorbeeld: "Hoe werkt het? Waarom heb je het zo gedaan? Wat gebeurde daarna?" Echte vragen zijn vragen waarop de leraar het antwoord niet weet, bijvoorbeeld vragen naar ervaringen of meningen van leerlingen.

Antwoorden genereren

In de categorie *Antwoorden genereren* wordt geregistreerd hoe de leraar probeert zo veel mogelijk leerlingen aan bod te laten komen bij het beantwoorden van vragen. Wanneer leerlingen ervaren dat ze mee kunnen praten over een onderwerp, krijgen ze meer vertrouwen in hun leerproces. De leraar kan leerlingen laten voelen dat hun inbreng waardevol is en situaties creëren waarin leerlingen vaktaal kunnen begrijpen en toepassen. Het is belangrijk dat de leraar alle leerlingen uitnodigt en ruimte biedt om met elkaar in gesprek te gaan over de leerstof. De leraar moet structuur aanbrengen in het gesprek door beurten te verdelen, voldoende denktijd te geven en te stimuleren dat leerlingen reageren op elkaars vragen en uitingen.

Instructie geven voor opdrachten

In de categorie *Instructie geven voor opdrachten* wordt geregistreerd op welke wijze de leraar instructie geeft voor opdrachten die de leerlingen moeten uitvoeren. Om taaltaken direct uit te kunnen voeren, moet de leraar een heldere en volledige instructie geven. Voor de leerlingen moet duidelijk zijn wat ze moeten doen (het doel van de taak) en hoe ze de taak aan moeten pakken. Ook moet duidelijk zijn wie ze om hulp kunnen vragen, hoeveel tijd ze aan de taak mogen besteden en hoe ze geëvalueerd worden.

Begeleiding tijdens uitvoering van opdrachten

In de categorie *Begeleiding tijdens uitvoering van opdrachten* wordt geregistreerd hoe de leraar de leerlingen begeleidt wanneer ze opdrachten/taken uitvoeren. Zodra leerlingen beginnen aan hun taken, moeten ze voldoende tijd krijgen om op te starten. Tijdens het werken is het van belang dat de leraar naar de voortgang vraagt. Mocht een leerling vastlopen, dan is het belangrijk om de leerling eerst zelf het probleem te laten formuleren. In een individueel hulpgesprek kan de leraar afstemmen op de ondersteuningsbehoefte van de leerling, door goed te luisteren en te begrijpen. Vervolgens dient de leraar middels scaffolding de juiste ondersteuning te bieden, om tot een oplossing van het probleem te komen. Dit kan door doorvragen, het stellen van denkvragen, het geven van voldoende denktijd, herformuleren en aanmoedigen.

Nabespreking van opdrachten

In de categorie *Nabespreking van opdrachten* wordt geregistreerd hoe de leraar gemaakte opdrachten met de leerlingen evalueert. Als de leerlingen hun taken afgerond hebben, is het essentieel deze taken te bespreken. Hierbij gaat het zowel om de vakinhoud en de relatie tussen de beoogde en behaalde doelen, als om het proces. De nabespreking is een uitgelezen kans om het onderwerp vanuit verschillende perspectieven te bekijken, door uitwerkingen van leerlingen

met elkaar te vergelijken. Door terug te koppelen naar de taaldoelen die aan het begin van de les gesteld zijn, kan er tijdens de nabespreking ook aandacht uitgaan naar nieuwe taal.

Opdrachten tot samenwerkend leren

In de categorie *Opdrachten tot samenwerkend leren* wordt geregistreerd hoe de leraar samenwerken en onderlinge interactie stimuleert middels de organisatie en vormgeving van de taak. Samenwerkend leren stimuleert leerlingen om actief bezig te zijn met de leerstof, met elkaar van gedachten wisselen en samen tot een eindresultaat komen. Samenwerkend leren is het effectiefst bij (1) positieve wederzijdse afhankelijkheid, (2) individuele aanspreekbaarheid, (3) directe interactie, (4) aandacht voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden en (5) aandacht voor het groepsproces.

Afwisseling van interactie

In de categorie *Afwisseling van interactie* wordt geregistreerd hoe de leraar verschillende vormen van interactie tot stand laat komen tijdens de les. In de categorieën hierboven zijn al een aantal gespreksvormen aan bod gekomen: klassikale gesprekken, samenwerkingsgesprekken (denk ook aan werkvormen als brainstormen, denken-delen-uitwisselen en het gebruik van een 'placemat') en individuele gesprekken. Alle gespreksvormen bieden hun eigen (unieke) mogelijkheden tot werken aan taalvaardigheid en nieuwe (school- en vak)taal. Het is daarom belangrijk dat de leraar veel afwisselt tussen deze interactievormen.

Kijkwijzer 3 - Leren in context

Deze kijkwijzer is te vinden in bijlage 4.

Vakinhoudelijke doelen

In de categorie *Vakinhoudelijke doelen* wordt geregistreerd hoe de leraar aandacht geeft aan vakspecifieke (leer)doelen. Zoals eerder aangegeven, biedt structuur binnen de les(senreeks) steun. Het is belangrijk deze structuur te visualiseren, bijvoorbeeld op het digibord of in een studiewijzer. Ook expliciete aandacht voor de vakinhoudelijke doelen is hierbij van groot belang. Leg verbanden tussen de voorkennis van de leerlingen en de leerdoelen.

Context

In de categorie *Context* wordt geregistreerd hoe de leraar de leerstof in een context plaatst. Leerstof zal beter beklijven, wanneer deze gekoppeld wordt aan al opgedane ervaringen, kennis en woordenschat. Het is dus noodzakelijk voorkennis op te roepen bij het aanbieden van nieuwe onderwerpen. De leraar krijgt hierdoor ook zicht op de taal die leerlingen tot hun beschikking hebben.

Deze dagelijkse algemene taal (DAT) is het startpunt voor nieuwe begripsontwikkeling, die nodig is voor een vakspecifieke denkwijze en formulering. Werken vanuit context kan door het ophalen van voorkennis, maar ook door het onderwerp zichtbaar en tastbaar te maken (bijvoorbeeld met beeldmateriaal of persoonlijke ervaringen) en het denkproces te structureren (bijvoorbeeld door het gebruik van schema's).

Kernbegrippen

In de categorie Kernbegrippen wordt geregistreerd hoe de leraar aandacht besteedt aan belangrijke/centrale begrippen uit de leerstof. Zoals hiervoor al gesteld, moet nieuwe begripsontwikkeling aansluiten op bestaande kennis. In gesprekken kan de betekenis van nieuwe begrippen verkend, afgebakend en uitgediept worden (ook wel betekenisonderhandeling genoemd). Het visualiseren van kernbegrippen door ze bijvoorbeeld op het bord of op een poster te schrijven, zorgt ervoor dat leerlingen weten op welke vaktaal zij zich tijdens de les ten minste moeten richten, stimuleert de leerlingen de woorden te gebruiken en biedt mogelijkheden voor de leraar om de woorden te duiden. Voeg hiertoe duidelijke omschrijvingen, afbeeldingen en voorbeelden toe. Door de woorden tijdens de les(senreeks) aan te vullen, kan het begrippennetwerk telkens uitgebreid worden. Wanneer er anderstalige leerlingen in de klas zitten, kan het van meerwaarde zijn om de begrippen in meerdere talen op te schrijven.

Taal- en denkactiviteiten

In de categorie *Taal- en denkactiviteiten* wordt geregistreerd hoe de leraar aandacht geeft aan (vakspecifieke) denkprocessen. Het structureren van het denkproces is belangrijk, omdat hiermee expliciete aandacht gegeven wordt aan de taalleerstrategieën. Activiteiten die hieraan kunnen bijdragen zijn bijvoorbeeld: beschrijven, rapporteren, vergelijken, verklaren en beoordelen. Stimuleer de leerlingen om vragen te stellen over de vakinhoud en vraag naar de werk- en denkwijze van de leerling(en). Geef door modeling voorbeelden van de taal-denkprocessen die aan bod komen.

5. Gebruik van het instrumentarium

Zoals in hoofdstuk 2 beschreven, hebben we twee doelen voor ogen bij het gebruik van de quickscan en de kijkwijzers. Het instrumentarium kan ingezet worden ter ondersteuning van de ontwikkeling van taalgericht vakonderwijs, bijvoorbeeld ter onderlegger van gesprekken over de taalgerichtheid van vaklessen of tijdens observaties. Daarnaast kan het instrumentarium gebruikt worden tijdens trainingen en in de lerarenopleidingen, bijvoorbeeld tijdens werkplekleren of tijdens colleges waarbij videofragmenten geanalyseerd worden met behulp van de kijkwijzers. De quickscan biedt een mooi overzicht van alle aspecten van taalgericht vakonderwijs (TVO), wat zinvol is bij introducties op dit thema. Aan de hand van de kijkwijzers *Leren met taalsteun*, *Leren in context* en *Leren in interactie* kan meer gedetailleerd worden gekeken: wat gaat heel goed en waarin kan een leraar zijn onderwijs verbeteren? Vervolgens kunnen de kijkwijzers door taalcoördinatoren, trainers of lerarenopleiders worden ingezet om de ontwikkeling te volgen en stimuleren. Dat kan in de klas en tijdens scholingen aan de hand van videofragmenten. De website <https://husite.nl/leoned/> biedt hiervoor veel bruikbare voorbeeldfragmenten.

Wijze van scoren in de verschillende instrumenten

De instrumenten zijn te scoren door bij de categorieën in te vullen of het omschreven handelen van de leraar wel of niet is waargenomen, of dat de geobserveerde leraar juist het tegenovergestelde doet. Vul in de kolom *Waarneming* respectievelijk een +, - of >< in. Er is ruimte op het formulier om een observatie toe te lichten of te nuanceren.

Interpretatie van de scores

De uitkomsten van de observaties en/of zelfreflectie dienen in de eerste plaats ter verbetering van de lespraktijk, het didactische handelen en het talige bewustzijn van de vakleraar. Bij voorkeur worden de uitkomsten met een begeleider, opleider of collega besproken. In dit gesprek komen ze samen tot een completer beeld. Het gaat om een kwalitatieve interpretatie van de scores, die nooit absoluut mogen worden genomen. De eerste vraag moet zijn in welke richting de uitkomsten wijzen. Is van de elementen die geobserveerd of beoordeeld zijn, veel of weinig in een les te zien? Een belangrijke vraag is uiteraard ook welke categorieën wel of juist niet voorkomen. De scores zijn altijd een momentopname en moeten geïnterpreteerd worden vanuit het grotere verband waarin leraren functioneren: hun didactische opvattingen, de programmatische inbedding in een lessenreeks, hun professionele omgang met leerlingen en in het bijzonder de geobserveerde leerlingen.

De uitkomsten van de observaties en zelfreflectie kunnen tot diverse vervolgactiviteiten leiden, bijvoorbeeld deskundigheidsbevordering of samenwerken met een collega bij de lesvoorbereiding om bepaalde aspecten van taalgericht vakonderwijs binnen de lespraktijk te realiseren. Belangrijk is dat de leraar (in opleiding) zelf prioriteiten aangeeft en aandachtspunten voor vervolgactiviteiten benoemt en preciseert. De rol van de begeleider/taalcoördinator is ook belangrijk, want deze kan aan de hand van de aandachtspunten een concreet plan van aanpak voorstellen en hierover afspraken maken. Het Handboek taalgericht vakonderwijs (Hajer & Meestringa, 2020) geeft tal van suggesties voor de voorbereiding en uitvoering van taalgericht onderwijs.

Bronnen

Appel, R. (1984). *Immigrant children learning Dutch*. Dordrecht: Fortis. (dissertatie UvA).

Cummins, J. (1979). Cognitive/academic language proficiency, linguistic interdependence, the optimum age question and some other matters. *Working papers on bilingualism* 19:197-205.

Hajer, M., & Meestringa, T. (2020). *Handboek Taalgericht Vakonderwijs* (4e, herziene druk). Coutinho.

Stichting leerplanontwikkeling (SLO) / Platform Taalgericht Vakonderwijs, Enschede (2006). *Kijkwijzer voor taalgericht vakonderwijs*. Eindredactie: Theun Meestringa. SLO.

Vanhooren, S., & L. Wulftange (2020). *De taalcompetente leraar. Een referentiekader voor taalcompetenties van leraren in Nederland en Vlaanderen*. De Nederlandse Taalunie.

Bijlage 1 – Leden Platform Taalgericht Vakonderwijs

De volgende vakexperts hebben vanuit de deelnemende organisaties bijgedragen aan de herziening van de kijkwijzers.

Maaïke Hajer

Lectoraat Lesgeven in de multiculturele school, Hogeschool Utrecht

Marieken Pronk

De Talengroep

Brigitte van Hilst

CED-groep, unit VO

Els Loman

CPS

Martine Gijssel, Nicole Heister-Swart

Expertisecentrum Nederlands

Dorien Doornebos-Klarenbeek, Anne Kerkhoff

Fontys Lerarenopleiding Tilburg (FLOT)

Monica Wijers

Freudenthal Instituut, Universiteit Utrecht

Ankie Bakker, Roeland Harms, Roos Scharren

Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

Mieke Lafleur

Instituut Archimedes lerarenopleiding, Hogeschool Utrecht

Saskia Versloot

IJsselgroep Educatieve Dienstverlening, Deventer

Jannet van Drie

Interfacultaire Lerarenopleidingen (ILO), Universiteit van Amsterdam

Inge van Meelis

Instituut voor Taalonderzoek en Taalonderwijs Amsterdam (ITTA), Universiteit van Amsterdam

Mirjam de Bruijne

Lerarenopleiding Hogeschool Rotterdam

Anke Herder, Bart van der Leeuw

SLO

Bijlage 2 – Kijkwijzer Leren met taalsteun

Kijkwijzer Leren met taalsteun

Waarnemingen:

+ = waargenomen   >< = doet tegenovergestelde
 - = niet waargenomen   **nvt** = niet van toepassing

Taaldoelen		Waarneming	Voorbeeld
T1.	Expliciteert de (vak)taaldoelen aan het begin van de les		
T2.	Refereert aan de (vak)taaldoelen tijdens de les		
T3.	Evalueert de (vak)taaldoelen aan het eind van de les		
Taalsteun: zorgen voor begrijpelijk taalgebruik			
T4.	Spreekt rustig en articuleert duidelijk		
T5.	Bevordert dat leerlingen eigen woorden en begrippen inbrengen, ook vanuit andere moedertalen		
T6.	Besteedt aandacht aan moeilijke woorden en de verbanden tussen die woorden		
T7.	Geeft aanwijzingen bij het lezen van teksten		
T8.	Controleert of de leerling het mondeling taalaanbod (van de docent) begrijpt		
T9.	Controleert of leerlingen schriftelijk taalaanbod begrijpen		
T10.	Geeft visuele ondersteuning op bord, papier of via audiovisuele middelen		
Feedback op taalgebruik (interactieve taalsteun)			
T11.	Geeft corrigerende en expliciete feedback op de taaluitingen van leerlingen		
T12.	Herhaalt goede taaluitingen van leerlingen		
T13.	Helpt leerlingen formuleren		
T14.	Herformuleert de taaluitingen van leerlingen		

T15.	Geeft voorbeelden van het beoogde taalgebruik door te demonstreren hoe de stap van dagelijkse taal (DAT) naar school- en vaktaal (CAT) wordt gemaakt		
Ondersteuning bij taalrijke taken (geplande taalsteun)			
<i>Taaltaken zijn taken met een duidelijk talig element, dus taken waarbij leerlingen lezen, luisteren, schrijven, spreken en/of gesprekken voeren.</i>			
T16.	Maakt doel en product van de taaltaak duidelijk		
T17.	Geeft uitleg over de aanpak van taaltaken (taalleerstrategieën)		
T18.	Wijst leerlingen op talige kenmerken van de tekstsoort/ het genre (bijvoorbeeld een instructie of een betoog)		
T19.	Geeft aanwijzingen tijdens het lezen, luisteren, schrijven of spreken		
T20.	Geeft hulpmiddelen (bijvoorbeeld een woordenlijst, leestips, schrijfkader, spreekkader)		
Hulp bij taal			
T21.	Reageert passend op leerlingen met verschillende taalbehoeften		
T22.	Geeft individuele leerlingen hulp bij problemen met school- en/of vaktaal		
T23.	Vraagt leerlingen om verduidelijking over hoe zij iets hebben gezegd of geschreven		
T24.	Bevordert dat meertalige leerlingen hun eerste taal gebruiken om nieuwe stof te begrijpen		

Aanvullende opmerkingen

Bijlage 3 – Kijkwijzer Leren in interactie

Kijkwijzer Leren in interactie

Waarnemingen:

+ = waargenomen   >< = doet tegenovergestelde
 - = niet waargenomen   **nvt** = niet van toepassing

Vragen stellen		Waarneming	Voorbeeld
I1.	Stelt verschillende soorten vragen (beschrijvend, ordenend, verklarend, evaluerend)		
I2.	Stelt open vragen		
I3.	Stelt echte vragen		
I4.	Vraagt door		
I5.	Bevordert dat leerlingen elkaar vragen stellen		
Antwoorden genereren			
I6.	Speelt vragen en antwoorden door		
I7.	Verdeelt beurten		
I8.	Geeft leerlingen de tijd om te formuleren		
I9.	Luistert met aandacht naar de inbreng		
Instructie geven voor opdrachten			
I10.	Licht doel van de opdracht toe		
I11.	Geeft aan wat de taak inhoudt (verwachte uitkomst) en wat er na afloop gedaan kan worden		
I12.	Geeft aan hoe de leerlingen de taak moeten uitvoeren		
Begeleiding tijdens uitvoering van opdrachten			
I13.	Geeft leerlingen tijd om op gang te komen		
I14.	Vraagt naar voortgang		

I15.	Nodigt uit tot vragen stellen		
I16.	Biedt ondersteuning bij formuleringen		
I17.	Bewaakt tijd en organisatie		
Nabespreking van opdrachten			
I18.	Koppelt terug naar de vak(taal)doelen		
I19.	Evalueert de uitvoering van de taak		
I20.	Inventariseert en bespreekt de uitkomsten van de taak		
Opdrachten tot samenwerkend leren			
I21.	Geeft opdrachten tot samenwerkend leren		
I22.	Zorgt voor wederzijdse afhankelijkheid in die opdrachten		
I23.	Varieert in opdrachten tot samenwerkend leren		
Afwisseling van interactie			
I24.	Varieert gericht in klassikale gesprekken, groepswork en individuele gesprekken		
I25.	Pendelt gericht tussen van dagelijkse taal (DAT) naar school- en vaktaal (CAT)		

Aanvullende opmerkingen

Bijlage 4 – Kijkwijzer Leren in context

Kijkwijzer Leren in context

Waarnemingen:

+ = waargenomen   >< = doet tegenovergestelde
 - = niet waargenomen   nvt = niet van toepassing

Vakinhoudelijke doelen		Waarneming	Voorbeeld
C1.	Formuleert expliciet de vakinhoudelijke doelen (begin van de les)		
C2.	Refereert aan de vakinhoudelijke doelen (tijdens de les)		
C3.	Evalueert de vakinhoudelijke doelen (eind van de les)		
Context			
C4.	Plaatst de lesstof in een herkenbaar kader		
C5.	Haalt betekenisvolle voorkennis op		
C6.	Maakt het onderwerp zichtbaar en tastbaar		
C7.	Geeft voorbeelden		
C8.	Nodigt leerlingen uit eigen context in te brengen		
Kernbegrippen			
C9.	Expliciteert de kernbegrippen		
C10.	Noteert de kernbegrippen op het (digi)bord		
C11.	Laat de kernbegrippen opschrijven		
C12.	Stimuleert actief gebruik van kernbegrippen		
C13.	Legt relaties tussen alledaagse begrippen en vakbegrippen		

C14.	Stimuleert betekenisonderhandeling over kernbegrippen		
Taal-denkactiviteiten			
C15.	Demonstreert taal-denkactiviteiten* (hardop denken)		
C16.	Geeft uitleg over taal-denkactiviteiten		
C17.	Stimuleert het verwoorden en uitleggen van antwoorden/oplossingen		
C18.	Stimuleert het zelf stellen van vakinhoudelijke vragen		

* Taaldenkactiviteiten zijn bijvoorbeeld: beschrijven, rapporteren, vergelijken, verklaren, beoordelen.

Aanvullende opmerkingen

Bijlage 5 – Quickscan Taalgericht vakonderwijs

Quickscan Taalgericht vakonderwijs

Waarnemingen:

+ = waargenomen   >< = doet tegenovergestelde
 - = niet waargenomen   **nvt** = niet van toepassing

Leren in context			
Q1.	Verbindt vakinhoud aan voorkennis en ervaringen		
Q2.	Stimuleert actief gebruik van kernbegrippen		
Q3.	Stimuleert betekenisonderhandeling over kernbegrippen		
Q4.	Demonstreert taal-denkactiviteiten* via hardop modeling		
Q5.	Stimuleert het verwoorden en uitleggen van antwoorden/oplossingen		
Leren in interactie			
Q6.	Stelt verschillende soorten vragen (beschrijvend, ordenend, verklarend, evaluerend)		
Q7.	Laat leerlingen vaak aan het woord.		
Q8.	Biedt ondersteuning bij formuleringen		
Q9.	Varieert gericht in klassikale gesprekken, groepswork en individuele gesprekken		
Q10.	Pendelt gericht tussen dagelijkse taal (DAT) en school- en vaktaal (CAT)		
Leren met taalsteun			
Q11.	Expliciteert en refereert aan de (vak)taaldoelen		
Q12.	Spreekt rustig en articuleert duidelijk		
Q13.	Geeft corrigerende en expliciete feedback op de taaluitingen van leerlingen		
Q14.	Geeft uitleg over de aanpak van taaltaken (taalstrategieën)		

Q15.	Geeft hulpmiddelen (bijvoorbeeld woordenlijst, leestips, schrijfkader, spreekkader)		
Q16.	Reageert passend op leerlingen met verschillende taalbehoeften		

* Taaldenactiviteiten zijn bijvoorbeeld: beschrijven, rapporteren, vergelijken, verklaren, beoordelen.

Aanvullende opmerkingen

Als landelijk expertisecentrum voor het curriculum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 15
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)